Пониження порядку та загальні розв'язки деяких класів рівнянь математичної фізики

В.І. ФУЩИЧ, В.М. БОЙКО

The procedure of lowering the order and construction of general solutions for some classes of partial differential equations is proposed. A number of examples are presented. The classes of general solutions of some linear and nonlinear equations of mathematical physics are constructed.

В даній статі пропонується процедура пониження порядку та побудови загальних розв'язків деяких класів диференціальних рівнянь в частинних похідних.

Розглянемо диференціальне рівняння в частинних похідних

$$L(D[u]) + F(D[u]) = 0, \tag{1}$$

де $u = u(x)$, $x = (x_0, x_1, \dots, x_k)$; L — диференціальний оператор першого порядку (лінійний або нелінійний):

$$L \equiv a^i(x, u)\partial_{x_i}, \tag{2}$$

по i сумування від 0 до k; $a^i(x, u)$ — довільні гладкі функції, що одночасно не є тотожними нулями; $D[u]$ — диференціальний вираз n-го порядку

$$D[u] = D\left(x, u, u_{(1)}, u_{(2)}, \dots, u_{(n)}\right), \tag{3}$$

$u_{(m)}$ — набір похідних m-го порядку, $m = \overline{1, n}$; F — довільна гладка функція від $D[u]$. Як частинний випадок $D[u]$ може залежати лише від x і u (в цьому випадку будемо говорити, що порядок співвідношення (3) — нульовий). Таким чином, (1) — рівняння в частинних похідних $(n+1)$-го порядку.

Для рівнянь типу (1) пропонується простий спосіб пониження порядку та побудови розв'язків, який базується на локальній заміні змінних, яка зводить оператор (2) до оператора диференціювання за однією з незалежних змінних, тобто деяка "діагоналізація".

Вводимо заміну змінних

$$\begin{aligned} &\tau = f^0(x, u), \\ &\omega^a = f^a(x, u), \quad a = \overline{1, k}, \\ &z = u, \end{aligned} \tag{4}$$

де $z(\tau, \vec{\omega})$ — нова залежна змінна, $\vec{\omega} = (\omega^1, \dots, \omega^k)$.

Функції f^0, f^a визначаємо з умов

$$L(f^0) = 1, \quad L(f^a) = 0, \quad a = \overline{1, k}, \tag{5}$$

Доповіді НАН України, 1996, № 9, С. 43–48.

причому $f^1, \ldots, f^k, u$ повинні утворювати повний набір функціонально незалежних інваріантів оператора (2). А f^0 вибираємо як деякий частинний розв'язок рівняння $Ly = 1$.

Співвідношення (5) визначають заміну змінних (4), при якій оператор L зводиться до оператора диференціювання

$$L \Rightarrow \partial_\tau. \tag{6}$$

Знайшовши вигляд співвідношення (3) в нових змінних (4), вихідне рівняння (1) можна переписати у вигляді

$$\partial_\tau\big(\widetilde{D}z\big) + F\big(\widetilde{D}z\big) = 0, \tag{7}$$

де $\widetilde{D}z$ — диференціальний вираз Du в змінних (4).

Рівняння (7) — звичайне диференціальне рівняння першого порядку відносно τ для $\widetilde{D}z$. Один раз проінтегрувавши (7), знаходимо $\widetilde{D}z$. Таким чином, розв'язавши (7), одержуємо диференціальне рівняння в частинних похідних n-го порядку відносно $z(\tau, \vec{\omega})$ (понизили порядок рівняння (1) на одиницю) з однією довільною функцією від $\vec{\omega}$ — константою інтегрування рівнняня (7).

Зауваження. Алгоритм буде також ефективним і у випадку, коли в (1) $F = F(Du, f^0, f^1, \ldots, f^k)$, при цьому, інтегруючи рівняння (7), змінні ω^a будемо вважати параметрами.

Проілюструємо описаний алгоритм на прикладах для конкретних рівнянь математичної фізики.

Розглянемо одновимірне хвильове рівняння

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} = 0. \tag{8}$$

Рівняння (8) можна записати у вигляді (1) наступним чином

$$\left(\frac{\partial}{\partial t} - \frac{\partial}{\partial x}\right)\left(\frac{\partial u}{\partial t} + \frac{\partial u}{\partial x}\right) = 0. \tag{9}$$

Заміна змінних

$$\tau = t, \quad \omega = x + t, \quad z = u,$$

дає можливість переписати рівняння (9) у вигляді

$$\partial_\tau\left(z_\tau + 2z_\omega\right) = 0,$$

раз проінтегрувавши яке, одержуємо

$$z_\tau + 2z_\omega = g(\omega). \tag{10}$$

Внаслідок довільності $g(\omega)$, покладемо $g(\omega) = 2h'(\omega)$, тоді система рівнянь характеристик для (10) матиме вигляд

$$\frac{d\tau}{1} = \frac{d\omega}{2} = \frac{dz}{2h'(\omega)}.$$

Знайшовши перші інтеграли системи характеристик, одержуємо розв'язок рівняння (10)

$$z - h(\omega) = f(\omega - 2\tau), \tag{11}$$

h, f — довільні функції свого аргументу. Переписавши (11) в змінних (t, x, u), знаходимо добре відомий загальний розв'язок рівняння (8)

$$u = h(x + t) + f(x - t).$$

Розглянемо рівняння, яке було запропоновано в [1, 2] для опису руху рідини,

$$L(Lu) = 0, \quad L \equiv \partial_t + u\partial_x. \tag{12}$$

Дане рівняння можна розглядати як узагальнення одновимірного рівняння Ньютона–Ойлера для рідини (рівняння простої хвилі). В розгорнотому записі рівняння (12) матиме вигляд

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} + 2u\frac{\partial^2 u}{\partial t \partial x} + \frac{\partial u}{\partial t}\frac{\partial u}{\partial x} + u\left(\frac{\partial u}{\partial x}\right)^2 + u^2\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} = 0.$$

Заміна змінних

$$\tau = t, \quad \omega = x - ut, \quad z = u,$$

дає можливість записати рівняння (12) у вигляді

$$\partial_\tau\left(\frac{z_\tau}{1 + \tau z_\omega}\right) = 0. \tag{13}$$

Проінтегрувавши (13), одержуємо параметричний розв'язок

$$z \pm \int \frac{d\omega}{\sqrt{h(\omega) + p}} = \varphi(p)$$
$$\tau^2 - h(\omega) = p,$$

де p — параметр, h, φ — довільні функції.

Повернувшись до старих змінних, одержуємо розв'язок рівняння (12). Деякі приклади неявних розв'язків з однією довільною функцією для рівняння (12) наведені нами в [3, 4].

Рівняння

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} - \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + 2\frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y} = 0 \tag{14}$$

можна записати у вигляді (1) наступним чином

$$\left(\frac{\partial}{\partial t} - \frac{\partial}{\partial x} + \frac{\partial}{\partial y}\right)\left(\frac{\partial u}{\partial t} + \frac{\partial u}{\partial x} - \frac{\partial u}{\partial y}\right) = 0. \tag{15}$$

За допомогою заміни змінних

$$\tau = t, \quad \omega^1 = t + x, \quad \omega^2 = t - y, \quad z = u, \tag{16}$$

використовуючи описаний алгоритм, одержимо наступний розв'язок рівняння (14)

$$u = f(t+x, t-y) + g(t-x, t+y).$$

Зауваження. Природнє узагальнення описаного алгоритму для (1) на класи диференціальних рівнянь в частинних похідних наступного вигляду

$$L^m(Du) + b_{m-1}L^{m-1}(Du) + \cdots + b_1 L(Du) + b_0 = 0, \tag{17}$$

де $b_j = b_j(Du, f^0, f^1, \ldots, f^k)$, $j = \overline{0, m-1}$; $L^m = \underbrace{LLL \cdots LL}_{m}$; L, Du, $f^0, f^1, \ldots, f^k$ визначаються відповідно з співвідношеннями (2)–(6).

Після заміни (4)–(6) задача пониження порядку рівняння (17) зводиться до проблеми інтегрування звичайного диференціального рівняння m-го порядку.

Для рівняння

$$D^n(u) = 0, \quad D \equiv x_\mu \partial_{x_\mu}, \quad \mu = \overline{0, k},$$

використавши заміну змінних

$$\tau = \ln x_0, \quad \omega^a = \frac{x_a}{x_0}, \quad a = \overline{1, k}, \quad z = u,$$

одержано наступний розв'язок

$$u = C_{n-1}(\ln x_0)^{n-1} + C_{n-2}(\ln x_0)^{n-2} + \cdots + C_1 \ln x_0 + C_0,$$

де $C_i = C_i\left(\frac{x_1}{x_0}; \ldots; \frac{x_k}{x_0}\right)$, $i = \overline{0, n-1}$.

Одердані результати легко узагальнюються на випадок систем рівнянь вигляду

$$L(\vec{D}[\vec{u}]) = \vec{F}\Big(f^0, f^1, \ldots, f^k, \vec{D}[\vec{u}]\Big),$$

де $\vec{u} = (u^1(x), \ldots, u^m(x))$, $x = (x_0, x_1, \ldots, x_k)$; L, $f^0, f^1, \ldots, f^k$ визначаються відповідно з співвідношеннями (2), (4), (5), (6), де $u \equiv \vec{u}$; $\vec{D}[\vec{u}] = (D^1, \ldots, D^m)$, де $D^i = D^i\left(x, \vec{u}, \vec{u}_{(1)}, \vec{u}_{(2)}, \ldots, \vec{u}_{(n)}\right)$, $i = \overline{1, \ldots, m}$, $\vec{u}_{(i)}$ — набір похідних m-го порядку від кожної з компонент вектора $\vec{u}$; $\vec{F} = (F^1, \ldots, F^m)$. Як частинний випадок компоненти $\vec{D}[\vec{u}]$ можуть залежати лише від x і $\vec{u}$. Нижче наведемо приклади реалізації запропонованого алгоритму для систем.

Розглянемо систему рівнянь Ойлера руху невязкої, нестисливої рідини

$$\frac{\partial \vec{v}}{\partial x_0} + v^k \frac{\partial \vec{v}}{\partial x_k} = \vec{0}, \tag{18}$$

де $\vec{v} = (v^1, v^2, v^3)$, $v^l = v^l(x_0, x_1, x_2, x_3)$, $l = 1, 2, 3$.

Систему (18) можна записати так:

$$\left(\partial_0 + v^k \partial_k\right) v^l = 0, \quad l = 1, 2, 3 \tag{19}$$

Після заміни змінних

$$\tau = x_0, \quad \omega^a = x_a - v^a x_0, \quad a = 1, 2, 3, \quad z^l = v^l, \quad l = 1, 2, 3$$

система (19) матиме вигляд

$$\partial_\tau z^l = 0, \quad l = 1,2,3. \tag{20}$$

Інтегруючи рівняння (20) і виконавши обернену заміну змінних, одержуємо розв'язок системи (18) у неявному вигляді

$$v^l = g^l\left(x_1 - v^1 x_0, x_2 - v^2 x_0, x_3 - v^3 x_0\right).$$

де g^l — довільні гладкі функції. Даний розв'язок системи (18) співпадає з розв'язком, одержаним іншим шляхом в [5].

Розглянемо систему рівнянь для вектор-потенціалу

$$A^\nu \frac{\partial A^\mu}{\partial x_\nu} = 0, \quad \mu = 0,\dots,3. \tag{21}$$

Вважаємо, що $A^0 \neq 0$. За допомогою заміни змінних

$$\tau = \frac{x_0}{A^0}, \quad \omega^a = x_a A^0 - x_0 A^a, \quad a = 1,2,3, \quad A^\mu = A^\mu, \quad \mu = 0,1,2,3$$

одержуємо розв'язок системи (21)

$$A^\mu = g^\mu\left(x_1 A^0 - x_0 A^1, x_2 A^0 - x_0 A^2, x_3 A^0 - x_0 A^3\right),$$

де g^μ — довільні гладкі функції.

Нехай тепер маємо деяку систему рівнянь в частинних похідних, що визначається набором операторів $L^1,\dots,L^r$ вигляду (2) ($u \equiv \vec{u}$), причому кількість операторів повинна не перевищувати кількість незалежних змінних. Якщо оператори утворюють комутативну алгебру Лі і ранг матриці, складеної з коефіцієнтів операторів $L^1,\dots,L^r$, дорівнює r, тоді існує локальна заміна змінних, що приводить ці оператори до r операторів диференціювання відносно r перших незалежних змінних.

Розглянемо одновимірну систему

$$\begin{aligned} &(\partial_t + v\partial_x)u = 0,\\ &(\partial_t + u\partial_x)v = 0, \end{aligned} \tag{22}$$

де $u = u(t,x)$, $v = v(t,x)$, $u \neq v$. Після заміни змінних

$$\tau = \frac{x - ut}{v - u}, \quad \omega = \frac{x - vt}{u - v}, \quad U = u, \quad V = v \tag{23}$$

система (22) матиме простий вигляд

$$\begin{aligned} &\partial_\tau U = 0,\\ &\partial_\omega V = 0. \end{aligned} \tag{24}$$

Проінтегрувавши (24) та виконавши обернену до (23) заміну змінних, одержуємо розв'язок системи (22)

$$u = f\left(\frac{x - vt}{u - v}\right), \quad v = g\left(\frac{x - ut}{v - u}\right),$$

де f, g — довільні гладкі функції.

Робота виконана при фінансовій підтримці AMS, фондів Сороса та INTAS.

1. Fushchych W.I., New nonlinear equation for electromagnetic field having the velocity different from c, *Dopovidi Akademii Nauk Ukrainy*, 1992, № 1, 24–27.
2. Fushchych W., Symmetry analysis. Preface, in Symmetry Analysis of Equations of Mathematical Physics, Kiev, Inst. of Math., 1992, 5–6.
3. Fushchych W., Boyko V., Symmetry classification of the one-dimensional second order equation of hydrodynamical type, Preprint LiTH-MAT-R-95-19, Linköping University, Linköping, Sweden, 1995, 11 p.
4. Boyko V., Symmetry classification of the one-dimensional second order equation of a hydrodynamic type, *J. Nonlinear Math. Phys.*, 1995, **2**, № 3–4, 418–424.
5. Fairlie D.B., Leznov A.N., General solution of the universal equation in n-dimensional space, *J. Nonlinear Math. Phys.*, 1994, **1**, № 4, 333–339.